

Londonu, in to istočasno kot na primer Isaac Newton. Lahko bi rekel, da je v mnogih pogledih prehiteval svoj čas in napisal nekaj fascinantnega.

Odraslim v literarnem delu navadno sugeriramo. Kako pa je pri otroških in mladih bralcih? Je dobro, da jim kak nauk včasih podamo čisto neposredno?

Mislim, da je dobro jasno povedati, kaj je prav in kaj ne, pa tudi, da je vmes velika sivina, v kateri se udobno gibljemo večino časa. Vendar pridejo trenutki, ko se je treba odločiti, narediti ali izreči. Takrat se marsikdo upogne. Obstajajo pa ljudje, ki bodo vedno in kljub vsem tveganjem ravnali prav. Ti bi morali biti naši svetilniki.

Pri mladih bralcih je pomembno, da jih s knjigami začaramo v obdobju odraščanja, ko so še odprtih glav in jih zanima vse po malem. Tedaj se še ne delijo na tiste, ki igrajo nogomet, tiste, ki igrajo kitaro, in tiste, ki berejo. Še vedno se iščejo in v tistem trenutku je priložnost, da pri njih zasadimo ljubezen do branja in odkrivanja neznanih svetov. Letos spomladi so okoliščine nanesle tako, da sem veliko gostoval po osnovnih šolah. Sedmim, osmim in devetim razredom sem pogosto rekel, da nekateri smo bralci in drugi ne – nič ni narobe. Je pa fino, če si za nočno omarico poiščejo eno knjigo, ki jim je kul, in naj jo berejo deset minut vsak večer. Ne bo jim žal. Mladi odraščajo v napet in neprijazen svet. Treba jih je spodbujati na drugačen, prijazen način in upati, da bodo znali ustvariti boljši svet, kot jim ga bomo prepustili mi.

■ KLARA ŠIROVNIK

FOTO JANKO RATH

BINA ŠTAMPE ŽMAVC

NIMAMO SE VEČ PRAVICE NORMALNO STARATI

Skrinjica sinjega maka je „pravljica o samoti časa na robu tistega onkraj, ki ostaja skrivnost, in ne prvenstveno pravljica o demenci“.

Ali sinji mak res obstaja? Google mi tega ni znal jasno povedati ...

Če bi napisali latinsko ime Mecopopsis betonicifolia, bi ga dobili. Res je skoraj neresnično svetlo moder. V Evropo ga je v začetku 20. stoletja prinesel angleški častnik. Vendar žal pri nas ne uspeva. Izvira namreč iz himalajskega pogorja in raste na 4000 metrih višine. Je zelo posebna roža, kratkotrajna, kot pač so maki, vendar neizmerne lepote. Enkrat samkrat sem ga uspela kupiti kot sadiko, vendar je bilo veselje kratko, ker pri nas zelo težko obstane. Razmere v Himalaji so pač povsem drugačne kot pri nas, kjer predstavlja problem že stratifikacija semen. Sicer pa so mi maki od zmeraj pri srcu zaradi lepote in posebne simbolike minevanja, spomina in sanj. Legenda pravi, da je mak Demetrina roža. Posadila ga je namreč, da bi ji pomagal premagati bolečino, ko ji je hčerko Persefono ugrabil Had. Ko je odhajala v podzemlje, naj bi iz Persefoninih stopinj pognali maki. Zato je

mak simbol zemlje, pa tudi moči spanja in pozabe.

Za sinji mak res nisem vedela, za modri cvet nasploh pa vemo, da je simbol hrepenenja, nedosežnega.

Seveda. Razen tega pa je bilo nekako logično: v tej knjigi si res nisem mogla predstavljati rdečega maka. Ko na koncu babica in dedek jadrata po morju sinjih makov ali sinjih oblakov. Sinja barva je pač barva neba in Himalaja se ga z visokimi vrhovi skoraj dotika. Ta skoraj dotik in nebesna modrina cveta – kot da je mak vse to posrkal od neba. Nekako logično je bilo, da v knjigi ne more biti drugega maka.

Ko ste rekli, da ste ga nekoč imeli, vendar samo za trenutek – tako ima besede in misli in vse bolj cel svet babica, ki postaja dementna. Ko se mi je odprlo, da je to tako rekoč pravljiца o demenci, sem se skoraj začudila.

Bina Štampe Žmavc prav gotovo ni književnica, ki bi se sistemsko lotevala „aktualnih perečih tem“.

Kako ste prišli do demence?

Prav imate, res me niso nikoli zanimali deklarativni trendi. Etikete, ki jih potem prilepijo knjigam, kot na reklamah za kozmetiko.

Najbolj zanimivo je, da zgodba sploh ni hotela biti zgodba o demenci. Tako sem si nekoč, ko mi je neka misel ušla, rekla: No, krasno, zdaj mi je pa misel ušla. Kaj pa, če bi stekla za njo in jo ujela? In iz tega stavka se je nenedoma začela plesti zgodba. Bilo je, kot bi se zgodba na neki točki začela pisati sama. Zame pa je, moram priznati, to še zmeraj pravljiца o samoti časa na robu tistega onkraj, ki ostaja skrivnost, in ne prvenstveno pravljiца o demenci.

Izkušenj z demenco sicer nisem imela nikoli. Me pa že dolgo vzne-

mirja, ko vidim, da se nimamo več pravice normalno starati. Nihče več noče biti nepopravljn in star in tega se niti več ne prikriva. Kar se mi zdi resnično strašno. Že davno, pred dvajsetimi leti, sem začutila v zraku ta trend in sem otrokoma rekla, da bodo ljudje kmalu hodili na kozmetične operacije kot k frizerju, ker sicer ne bodo mogli dobiti službe. V filmu *Loganov beg* tako družba ne pozna in ne prizna več staranja. Ko so ljudje stari trideset let, jih preprosto odstranijo in tako mladi ljudje sploh ne vedo, da na svetu obstajajo stari ljudje. Nekdo, ki mu uspe pobeg iz nadzorovane zaprte družbe, tako zunaj prvič v življenju zagleda starca z belo brado ... Pretresljiv film.

V svoji pravljiци že s prvim stavkom, da sta na robu velikega mesta živila dedek in babica, obkrožena s polji pozabe in drobnega ptičjega petja, zarišem obstranost starih ljudi, ki živita sama v vrtu pozabljenja. Edina sreča, ki jo imata, sta medsebojna bližina in ljubezen. To je tisto, kar ju živi. Zato me je zelo presenetilo, ko sem v reviji *Otrok in knjiga* v utemeljitvi nominacije za desetnico prebrala, da je v moji pravljiци staranje lepa, nežna in srečna izkušnja. Ne vem, kdo je tako bral knjigo. Res je sicer, da je zgodba na neki način tudi duhovita in do konca polna prebliskov, celo drobnega humorja. Pa sem kljub temu ob njej jokala in včasih strmela v stavke, kot bi jih moledovala, naj se zapišejo drugače. Seveda pa konec nikakor ne more biti drugačen, kot je. Zgodba, ki je zvesta sama sebi, ima pač zmeraj svojo zgodbeno logiko.

Ob vaši pravljiци se zavemo, da demenco razbiramo skozi metafore (izguba besed, lovljenje misli ...), ki so pravzaprav lastne poeziji.

Spet imate prav. Misli nenehno pišejo neslišna pisma, in šele ko jih spremenimo v črke in besede, mislimo, da jih razumemo. Spomnim se, kako sem trpela, ko Mala morska deklica ni mogla izreči besed, da bi si z njimi rešila življenje! To niso enostavne stvari in pesnik se z njimi pravzaprav vsakodnevno srečuje. Zdiš se blizu, pa vendar ne moreš tja. Zato mi je bilo nekako logično in povsem domače, ko sem pisala to pravljico. Kot so logični babičini lucidni in bistri prebliski, nekakšna prvobitna logika življenja in iznajdljivost, ko se zaveda, da ji besede uhajajo. Če ste morda videli film *Še zmeraj Alice*, je res tako.

Sicer pa si res želim, da bi se ljudje malce ustavili in pomislili, kam gre ta svet. Stalno poslušamo, da starejši stanejo in da jih je preveč. Ta miselnost o prevečnosti starih je strašna in smrdi po genocidu. Kot pravi Christian Bobin v knjigi *Razkošno življenje: „Svet je ubil počasnost. In ne ve več, kam jo je zakopal.“* Kje je tisto, kar so cenili stari Grki in še prej vzhodne kulture – spoštovanje do modrosti, ki jo stari ljudje podajajo naprej? Saj so tako rekoč živi duh časa, ki je minil.

Tibetanski menihi še zmeraj največje skrivnosti predajajo naprej po ustnem izročilu. To se mi zdi pomembno in govori o moči besede. Nas bodo res v popolnosti nadomestili algoritmi?

Ali ste, ko ste začeli snovati *Skrinjico sinjega maka*, pomislili, da bo za otroke? Ali sploh je za otroke? In ali ob snovanju razmišljate o „ciljni skupini“?

Nikoli ne razmišljam o tem, kdo je ciljna publika, da začnem pisati, me mora ponavadi pisanje samo poklicati, da knjiga pride tja, kamor se je namenila. To kaže tudi odziv na *Skrinjico*, ki je neverjeten. Odrasli jo kupujejo

za darilo odraslim. Otroci, in to zelo majhni, pa jo berejo kot pravljico. Kar tudi je, pač pravljica z malo hecno babico, ki si tu in tam kaj izmisli. Kar je navsezadnje točno to, kar počnejo tudi otroci, saj sta jim lucidnost in nonsense tako rekoč lastna. Bojim se, da smo mi tisti, ki jih podcenjujemo. Tega so me naučila leta ustvarjanja z otroki v improvizacijskem gledališču. Brez njega moja literatura ne bi bila takšna, kot je. Tudi ko sem sodelovala v projektu ustvarjalnih delavnic, ki jih je pripravila Javna agencija za knjigo, z dvajsetletniki s težavami v razvoju, kjer sta samo dva znala brati, sem se ogromno naučila. Z njimi sem ugledališčila poezijo, ki jih je povsem začarala. In nastopili smo na osrednji občinski proslavi popolnoma suvereno. Zato sem proti vsaki segregaciji, čeprav se nenehno dogaja povsod okoli nas.

Pravite torej, da otroci so dovzetni za poezijo. Toda ali so res vedno manj dovzetni, jih je v času vseh mogočih elektronskih motilcev težje pritegniti?

Kot sem že rekla, mislim, da otroke precej podcenjujemo. Čeprav zelo dobro razlikujejo blablabla rime od poezije. So zelo resni bralci poezije, ki jih nagovori. Včasih, ko grem, potolčena od vsakodnevnih skrbi, v trgovino, me vso zamišljeno nenadoma prebudi kakšen žvrgoleč glas najstnika, lepo prosim, celo fantov: „Dober dan, Bina Štampe Žmavc. Ful fajn pišete!“ No, to mi pomeni mnogo več kot na primer Frankfurtski knjižni sejem, na katerega tako ali tako nisem nikoli računala. Ta predmet poželjenja, ki sproža zdaj toliko verbalnega pretepanja in drugih smešnih pripetljajev. Na srečo sem že davno modra mačka in vem, da se nič usodnega ne bo zgodilo.

Sicer pa, če se vrnem k poeziji za otroke, nisem pristaš sprofanirane poezije za mlade, ki se včasih celo nagradjuje. Slovenija ima predobre temelje v mladinski poeziji – od Levstika, Župančiča, Kosovela, Saše Vegri, Daneta Zajca ... Zajc me je s svojo *Belo mačico* dobesedno začaral. Ne verjamem, da dobra poezija ne bi mogla nagovoriti bralca. Ampak če se ljudem daje pofl in se vse poenostavlja, se na to pač navadijo. Če dajete otroku vsak dan sladkarije, bo pač jedel nezdravo hrano.

Ko omenjate Frankfurtski knjižni sejem – kakšne izkušnje imate pa s prevajanjem vaše literature?

Žal so me zelo malo prevajali. Nimam te sreče, da bi bila med tistimi, ki so se drenjali okoli Trubarjevega sklada. Mislim, da bi moralo biti glavno merilo pri izbiri za prevajanje v tuje jezike kvaliteta. A se bojim, da je stroka tukaj dostikrat odpovedala ali pa nima več prave besede. Sicer pa – za dobre prevajalce je pač huda bitka. Ponavadi jih poberejo tisti, ki so na strani moči in vplivov in ne nujno tudi kvalitete.

Z ilustracijami pa imate srečo, ne? Ste sami izbrali Svjetlana Junakovića?

Svjetlan je žel moje občudovanje že od *Bajke v svetlobi* in *Muca Meh-*

košapka. Tudi za *Skrinjico* sem videla samo njega. Na srečo smo si bili glede tega z založbo enotnega mnenja in bila sem zelo počaščena, ko je delo takoj sprejel. Čeprav je sam dvakratni finalist Andersenove nagrade in zdaj predstojnik ALU v Zagrebu, je ilustracije končal natanko ob roku, brez zvezdniških muh.

Sicer pa je tako, da na splošno vizualnost zmeraj bolj prevladuje nad besedo. Svet je pač vizualen. Morda zato prava poplava stripov. Se bom kar javno obtožila, da jih nikoli nisem brala. Nič nimam proti njim, le premalo besedila imajo. Branje je seveda manj popularno, ker zanj potrebuješ čas. Branje je potovanje v času. In ko smo že pri urah in času, vsako leto močni sveta nedopustno predstavljajo ure in nam kradejo čas. Kot je rekel Michael Ende v *Momotu*: To so tatovi časa!

Ena ura, pravijo, samo ena ura! A konec koncev živimo trenutke, samo trenutke. Ukrasti eno uro časa je še eno nedopustno dejanje nasilja, ki ga nad nami izvaja kapital. Kajti živimo le, dokler nam teče čas. In tudi zato se iz *Skrinjice sinjega maka* na koncu skupaj z maki osuje tudi čas babice in dedka ...

■ PETRA VIDALI